

Ս. Ղազար լոյս մըն է ոչ միայն գիտնականներու, այլ նաեւ վեհապետական ժողովրդեան համար. եթէ Հայերն երախտապարտ են վեհապետական ժողովրդեան, ապա իրենց ասպընջականներուն, ասոնք ալ նոյնչափ երախտապարտ կը զգան ինքզինքնին Հայոց հանդէպ, վասն զի Ս. Ղազար լուսեղէն փարոս մ'է, արեւ մը, այն արեւը որ կը յուսանք թէ պիտի ճառագայթէ որ մը համակ ուղղափառ Հայաստանի ճշմարիտ մեծութեան վրայ...»:

Խօսքեր փակման, որոնք ընդհատուեցան սրտի յուզումէն և պակասեցան երկար և խանդավառ ծափերով, ինչպէս անկէ առաջ բոլոր բանախօսութիւններն և երգերը:

***

Նուիրական հանդիսին ամենամեծ փայլ մ'էր և իսկապէս օտարներուն խոր զմայլման և հետաքրքրութեան առարկայ՝ յորելինական ցուցահանդէսը վանքի Հայկական Մատենադարանի թանկագին ձեռագիրներով: Պահ մ'առաջ լսուած տեսական, պատմական այնքան բացատրութիւններուն քով կը տեսնէին անոնց զգալի և համոզիչ փաստերը՝ թանկագին գոհարներ հնադարեան զրչութեան, հայ մանրանկարչութեան, վերջապէս ընդհանուր հայ արուեստին իր զանազան գծերուն մէջ և հայ Մշակոյթին:

Բացի Աստուածաշունչի Ժ-ԺԷ դար հսկայ և գեղարուեստական զրչագիրներէն՝ ցուցադրուած էին հայերէն Ս. Գրքի տըպագրութեան ուրոյն բաժիններ. նախ վեհապետներ (Ախտարը, Ուրբաթագիրը անդրանիկ հայ տպագրութիւն Մեղապարտ Յակոբի ի վեհապետի 1512-ին) Արգար զպրի Սաղմոսարան՝ 1567-ի, ինչպէս ապա հնագոյն Աւետարաններ, ժամագիրք եւն:

Այլուր կար ճոխ բաժին մը ուրիշ հին և թանկագին տպագրութիւններու, ինչպէս

Ամաղերտամի՝ որոնց մէջ կը փայլէր Ոսկանեան Աստուածաշունչը՝ (1666-8) անդրանիկ իր տեսակին մէջ, ինչպէս և Սաղմոսարան, ժամագիրք եւն. ապա Մարտիրոս 1600-1700 տպագրութիւններ՝ Աւետարան, Սաղմոս եւն, հուսկ Նոր Զուգայինները:

Յատուկ բաժին կը կազմէին Մխիթարեան տպագրութիւնները՝ սկսեալ հնագոյններէն, որոնց կեղծոնը բազմած էր Մխիթար Արքայի չքնաղ Աստուածաշունչը՝ իր աջին ու ձախին ունենալով Զօհրապեան և Բագրատունեան տպագրութիւնները, և ապա Աւետարանի, Սաղմոսարանի և Ս. Գրքին այլ մասերու բազմութիւն տպագրութիւններ:

Անդին ընդարձակ բաժին մ'ալ յատկացուած էր արտասահմանի մէջ հրատարակուած գրքերէ բոլոր Ս. Գրքերուն՝ ամբողջական և մասնակի:

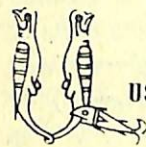
Եւ թէպէտ այդ ամէնը լոկ նմոյշ մ'էր հայ մշակոյթի մէկ ճիւղին՝ այն է Ս. Գրքին, և սակայն դժուար է մեզի պատկերացնել այն զգացումն և խոր գնահատանքը զարմացումով խառն՝ զոր յայտնեցին հանդիսականները երբ հրաժեշտ առին մեզմէ, մաղթելով որ նման մեծ քաղաքակրթութիւն ունեցող ազգ մը լիովին ունենայ ազատութեան և անկախութեան լայնագոյն ասպարէզ յառաջ տանելու իր մշակութային չքնաղ ձիրքերը՝ հայութեան փառքին և մարդկութեան օգտին համար:

Եւ թէեւ օտարներէ չէ որ պիտի սորվինք մեր ձիրքերն և ազգային արժէքները, սակայն անոնք ալ իրենց կարգին կու գան զմեզ համոզելու՝ թէ իսկապէս մեծ եղբւր են մեր Հայերը և այդ մեծութիւնը կը պարտին իրենց պաշտամունքին առ Հայ Գիրն և Աստուածային Գիրքը:

Թող այդ ըլլայ և մեր ուխտն և թելադրութիւնը բոլոր անոնց որ հայ են անունով և սրտով և լեզուով միանգամայն:

ԽՍՐ:

ԵՐԿԶԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԽԻԹԱՐ ԱՐԳԱՆՉՈՐ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉԻՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉԻ Հայերէն Թարգմանութեան Ժեղարդարձի համազգային մեծ տօնին և սրբազան Յովելեանին առթիւ յիշուեցաւ «Բագմավէպ»-ի և ընդհանուր Հայ Մամուլին մէջ երկդարեան Յովելեան մ'ալ Ս. Գրքին հետ անմիջական աղբսով, այսինքն Մխիթար Արքայի հրատարակած Աստուածաշունչի երկհարկաւորութիւնը. 1735-1935: Այդ է որ ահա մենք ալ պիտի արձանագրենք հոս իրեւ յաւելուած մը «Բագմավէպ»-ի ներկայ միացեալ թուին՝ նուիրուած 1500 ամեակի փառապանծ յիշատակին, ընթերցողին ուշադրութեան յանձնելով նկատել գեղեցիկ գուգաղիպութիւնը Աստուածաշունչեան յորելեաններու մէջ, ուր առաջինը մեր գրականութեան սուրբ Հիմնադիրն էր, զոր անուանեցին Սուրբ Հիմնադիրն էր, և երկրորդը նոյն սրբազան գործը վերածնողին ձեռքով է որ կ'ընծայուի Հայ Ազգին, և այսպէս Սահակ և Մեսրոպի պաշտելի անուններուն քով կ'անմահանայ Մխիթար Արքայի անունն ալ:

* * *

Ստոյգ է որ դարագլուխ կը կազմէ և իր առաջնութեան իրաւունքին հետ ամէնու գնահատանքին արժանի է Ոսկան վ. Երեւանեցւոյ 1666-ին Ամատերգամի մէջ ի լոյս ընծայած Հայերէն Աստուածաշունչը:

1. Բաց ի Ժեղարուն անկեալ հայերէնի խորթ ձեւերէն՝ որոնցմով եղծած էր նախնեաց Թարգմանութեան գեղն ու շնորհը՝ Ոսկան վ. բարեմիտ բայց անհեթի յանդգնութեամբ ձեռնարկած էր ունիթոսական աղճատ ու անշնորհ լեզուով՝ լատիներէնէն Թարգմանեւ Սիրաբի Գիրքը, զոր չէր գտած դժբախտաբար. «Քանզի առ նոսա (առ շատինս) զոն գիրք Յետեայ որդւոյ Սիրաբայ կատարելապէս ընկալեալ ըստ այլոց Աստուածաշունչոց գրոց... զոր և ես ըստ իմում կարի Թարգմանեալ յօրի-

ծաշունչի անդրանիկ տպագրութիւնը - իր նշանակելի առաւելութիւններովն ու ծանր թերութիւններովն»:

Սակայն Մխիթար Արքայի հրատարակութեան անով չի կորսնցներ իր յատուկ դիրքն և արժէքը, ըլլալ հոն թափուած ջանքին համար՝ սրբագրելու որքան կարելի էր Ոսկանեան տպագրութիւնները, ըլլալ նաեւ գեղարուեստական անմրցելի տեսակէտին համար, որով ամբողջ ազգէն և օտարներէ գնահատուած է ցայսօր:

Հայերէն Աստուածաշունչի տպագրութեան պատմականը. —

Առաջին անգամ 1584-ին է որ Ստոյ Ազարիա կաթողիկոսը կը հետաքրքրուի այս կարեւոր հարցով, և գիտնալով որ գործը Արեւմտեցի մէջ դիւրաւ կրնար յաջողի տպագրութեան զարգացման շնորհիւ, Հռոմ մէկը կը ղրկէ՝ գրելով միանգամայն առ Ս. Փահանայապետն Գրիգոր ԺԳ.

«...Կու ղրկենք այս գրովս զՅովհաննէս վարդապետն և եպիսկոպոս... Աստուածաշունչ գրքով մի Հայոց. վասն զի քու Սրբութիւնդ հրամայեցէ որ պատմուի (= տպուի) ի պէտս ամենայն ազգիս Հայոց, վասն զի յամենայն ազգիս Հայոց, որ է շատ և բազում՝ ճորով թէ գտնուի քսան Աստուածաշունչ ընդ ամէն»...:

Որքան ալ իրաւցնէ թիւը չափազան-

նեցի ըստ դադատացւոցն (իմա՝ շատինացւոցն). քանզի մեզ ոչ գոյր լիապէս, այլ ծաղկաբաղ արարեալ» (էջ 831-2): Մխիթար Արքայի ալ ապա, չունենալով առձեռն ոչ մէկ ձեռագիր, կը ստիպուի ընդունիլ զայդ, մինչեւ որ 1805-ին Զօհրապեան և 1860-ին Բագրատունեան տպագրութեամբ կը հրատարակուի Ոսկեդարեան Թարգմանութիւնը Ս. Գրոց այդ գրքին և ի սպառ կը բարձուի լեզուական գայթակղութիւնը զոր գործած էր խեղճ Ոսկան վ. արդապետ. (Հմտ. աստ. էջ 452):

ցում, սակայն հարկն զգալի էր: Եւ միւս կողմէն պատմութեան լուծութիւնը կը փաստէ թէ ոչինչ իրագործուած է:

Յիսուս տարի վերջ նոյն նպատակով Հոռոմ եկած կը գտնենք Յովհ. Անկիւրացին¹: Քսենոֆոնի տարի յետոյ, 1662ին, Ոսկան Վրդ. Ղլիճենց Երեւանեցին է որ Յակոբ Կաթողիկոսի հրամանով՝ առաջադիր սրբազան նպատակին համար կ'անցնի Խաշիա. բայց ոչ ի Լիվոնոյ և ոչ ի Հոռոմ²: յաջողելով իրագործել զայն՝ կ'անցնի Ամստերդամ և հոն է որ վերջապէս, մեծ զոհողութեամբ և աշխատանքով կը սկսի 1666ին հրատարակել Հայերէն Աստուածաշունչը³ և զայն կ'աւարտէ 1668ին:

Ոսկանեան այս առաջին տպագրութիւնը մեծ համբաւ հանելով թէ՛ Արեւմուտքի և թէ՛ Արեւելքի մէջ՝ ձեռքէ ձեռք կը յափըշտակուի և քիչ ժամանակի մէջ կը սպառի: Մնացած սակաւ օրինակները անմատչելի կը դառնան՝ մեծագնի ըլլալով:

Եւ ահա 1705ին է որ Բ. տպ. կը փորձուի ատոր վրայէն ի Կ. Պոլիս: Բայց ինչպէս ժամանակով նոյնքան ալ տպագրութեան ամբողջութեան մէջ հեռու կը մնայ բնագրէն, սպրդած ըլլալով հոն բազմաթիւ վրիպակներ, զուրկ նախորդին ինչ ինչ առաւելութիւններէն, որով արհամարհուած և անտեսուած գործ մը կը նկատուի:

Մեր ժողովրդեան հոգեւոր պէտքը, մա-

նաւանդ այդ դարուն, շատ մեծ էր. ընկճուած ալլազգիներու ճնշումներուն և հաւրաստահարութեանց ներքեւ, եղբայրական, կրօնական պառակտումներու մէջ միակ զօրավիգ և լոյս՝ Ս. Գրքը պիտի ներշնչէր, հանդիսանալով միանգամայն իրրեւ ազգային լեզուի և մշակոյթի ազգակ:

Եւ Մխիթար, որ զինքը կանխող պանդուխտներու ուղին էր բռնած, ինքն ալ կը հետապնդէր, և Աստուած գիտէ թէ ինչ բարձր ու խոր և տեւական չափերով՝ իր ազգին հոգեւոր պէտքը, և ատոր համար, ինքն ալ, թէեւ չունենալով իրեն թիկունք ոչ կաթողիկոս, ոչ ազգային մեծամեծներ ու հարուստներ՝ ձեռք զարկաւ յանուն Երկնից և յօգուտ իր տառապեալ եղբայրներուն՝ Աստուածաշունչի տպագրութեան մը՝ համեմատութեամբ Ոսկանեանին «այժմ լոյնն լաւագոյն քրդովք, ազնուագոյն պատկերօք, գեղեցկագոյն ծաղկաքօք, զոռչագոյն սրբագրութեամբ և յազմօք ծախիւք վերստին տպագրութեամբ ի յոյս աճեցեալ, աշխատասիրութեամբ և ջանքի Տեառն Մխիթարայ Վրդպոյ. Սերաստացոյ՝ Արքայ Հայր Կոչեցեալ ի փառս մեծագոյն Աստուծոյ. և ի յօգուտ մանկանց Եկեղեցոյ, 1733» այսպէս քանդակած է ինք իր գործին հակառակ, և այդպէս ալ է ամբողջ ազգին վրկայութեամբ:

Բայց թէ երբ և ինչպէս սկսած է զայն, ինչ և ինչպիսի բարոյական և նիւթական

յիտաւիտ՝ յերկրն թուագանու. ի քաղաքն Իլիվոնայ. ներնախնում նուագում զոչ ոք գտի ինձ զօթանդակ. սակաւ որոյ թողեալ գնացի ի Հոռոմայ. զոնեայ անդ գացի յաջողութիւն գործանութեանս. և անդ եւս ոչ եղեւ ինչ միտթարութիւն օգնականութեան զործոյս, վասն յոքունց պատճառաց ներհակականաց. թէ՛ ի մերայնոց ազանց. և թէ՛ ինքեանց կանօնաց և սահմանաց»:

3. ... «Ի թուին ՌՃԺԻ (1665) ... չու արարեալ հասի ի կողմանս հիւսիսայնոյ երկիրս Բէլգիկոյ, որ այժմ կոչի Հոլանտիայ, ի քաղաքս յամսթէլօտամի ի տպարան Ս. Էջմիածնի և սրբոյն Սարգսի զօրավարի. ուրանօր և սկիզբն արարի տպել զրովքն զորս Աւետիան էր յօրինեալ... սկիզբն արարաք ներթուօջն որպէս և գրեալ է ի սկզբան (1666) ... և յաւարտ սորին ժամանեցաք 1668» (Հոկտ. 13).

1. «Եւ Յովհաննէս Անկիւրացի, որ Ֆրանկն Ճիվանի Մաւլէնօ կոչէ, եկի ի մեծն Հոռոմ թովին Հայոց ՌՁԶ (= 1637) և կեցայ մինչեւ ՌՂ վասն պագմայ առնելոյ զուրբ աստուածաշունչն, բայց ոչ կարացի աւարտ առնել վասն բազում պատճառից, բայց ոչ յառնում ի վանատիկ կամ ի Կոստանդնուպօլիս կատարել, զի ունիմ զամենայն գործիք որ պիտոյ են վասն այս բանիդ»: Սակայն, ինչպէս զիտենք, հազիւ կը յաջողի Սաղմոսարան մը և յետոյ «Յիսուս Որդի» տպել ի վեներիկ:

2. «Քանզի ես իշխանութեամբ և հրամանաւ վեհափառի Կաթողիկոսի... Տեառն Յակոբու... ըստ հայոց թուոյ ՌՃԺԱ (1662) ի սեպտ. Իէ ելեալ յերկրէ և յազգէ իմէ գիմեցի ի կողմանս Եւրոպոյ, յաղագս տպման մատենիս յայտրիկ Աստուածայնոյս. և բազմաւ վշտիւ և տառապանքովեամբ եկեալ հասի ի սահմանս

ջանք թափած է, պէտք է կարգաւ իր գրած Յիշատակարանին մէջ և այն՝ ոչ առանց զարմանքի և յուզումի մեր կողմէն:

«Թէպէտ ի բազմաց ամաց հետէ բաղձայի տալ տպագրել զԱստուածաշունչն մեր ի փառս Տեառն և ի յօգուտ ազգին մերոյ. բայց զանց առնէի ձեռնամուխ լինիլ առ այս գործ. որովհետեւ ոչ էի աուրերեալ ի ձեռս իմ զարքայական Աստուածաշունչն զայն եօթնալեզուեան, որ յամի Տեառն 1645 տպագրեցեալ էր ի Փարէզ քաղաքի... յորժամ ունեցայ շնորհիւ Տեառն... բուն հարի զին զիս եմ ծանրագունեղի աշխատութեան, անեալ ընդ իս և զմանս յաշակերտաց մերոց»...

Ուր կը շարունակէ ըսել իր ըրած համեմատութիւնները, և թէ ինչ մեծ ուրախութեամբ և զմայլանքով կը լեցուի:

«Ի վերայ ուշիմագունեղի և գովելագունեղի թարգմանութեան մերոց թարգմանչաց, որք յայնպիսում ժամանակի, յորում գրաբառ լեզուն մեր գոլով նորածին և տակաւին ի յօրուրոցի, ի հելլեն բարբառոյ ի մերս բարբառ այնպիսեալ յարմարագունեղի ոճիւ անդրաբերին զայնս»:

Սոյս իր համարումը նախապէս ալ գեղեցկօրէն և շատ իմաստնօրէն շեշտած էր թէ՛ երբ ինդիրն է թարգմանչաց կարողութեան մասին՝ կարելի չէ ընդունիլ թէ անոնք գործած ըլլան այն աղճատումները՝ որոնց մասին ակնարկած է Ոսկան Վրդ. (չանդրադառնալով իրենները):

«Վասն զի, կ'ըսէ, թարգմանիչքն մեր ոչ միայն էին հզօրագունեղք ի յամենայն սեռս գիտութեան և հանճարոյ այլ նաեւ էին սուրբք և զշնորհ Տեառն նպաստ ինքեանց ունէին»:

Բաղդատութեան հսկայ աշխատանքը՝ որ երեք տարի տեւեց, 1732–1735, անբեւակայելի զոհողութիւն արժեց, ինչպէս սրբագրութեան համար խղճամիտ և ամենամեծ ջանքը իր աշակերտներուն գործակցութեամբ. իսկ պատկերներու, զարդերու եւն պատրաստութիւնները, հարկը կրկին տպելու, յետոյ կիրարկուած ազնիւ թուղթը՝ կրկին ծախս արժեցին: Բայց Մխիթար՝ ազգին լաւագոյնս ծառայելու համար իր կեանքին մէջ, ինչպէս ինք կ'ըսէ, յանձն առաւ այդ ամէնը: Համեմատական աշխատութեանց հետ արդէն

1733ին սկսած էր գործը տպուիլ պրակ առ պրակ և վերջապէս,

«Շնորհիւ և ողորմութեամբ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի և բարեխօսութեամբ սրբուհւոյ Աստուածածնին, յամի Տեառն 1735, յամսեանն Նոյեմբերի, յանկ ելեալ աւարտեցաւ տպագրումն Աստուածաշունչ մատենիս» (էջ 1271):

Տպագրական մեծածախս աշխատութեան պարագաներէն աւելի մեզի կարեւոր է նկատել այդ գործին մէջ Մխիթարայ դիտումն, ոգին, նկարագիրն և ուղղութիւնը:

Այդ հրատարակութեան մէջ Մխիթար ջանք ըրած է որ ան ըլլայ գեղեցիկ, լաւ, մեծ և տեւական՝ ի զին ամէն զոհողութեան. և ահա այդ է որ կը ցուցնէ թէ որքան մեծ էր իր մէջ հաւատքն և պաշտամունքը Աստուծոյ և աստուածային բաներուն, և որքան մեծ իր սէրը՝ առ Հայ Ազգը՝ անոր օգտակար ըլլալու: Այդ ոգին է զոր զբոշմ թողած է անշնչելի կտակով մը: Իրեն օրինակ առնելով Պօղոս Առաքեալը՝ որ կ'ուզէր մինչեւ նզովուիլ Քրիստոսէ ի սէր իր ազգակիցներուն փրկութեան՝ կ'ըսէ Մխիթար.

«Ըստ այնմ և ես ջանալով հետեւիլ հետոց առաքելոյն որքան կարեմ և որչափ կենդանի եմ, ջանամ աշխատիլ վասն հոգեւորի օգտի և շահաւէտութեան ազգին իմոյ. թէեւ երբեմն վասն ճշմարտութեան հաւատոյ իցեմ յոմանց ի նոցանէ խոտեցեալ և կամ միշտ խոտիցիմ: Վասն որոյ ոյք և իցեն որք զինէն խորհին և կամ ընդ ընկերս իւրեանց խօսին, զայս եւեթ ծանիցեն: Զի թէպէտ սիրեմ զազգն իմ և զաշխատիլն վասն օգտի նորա, բայց այնու սիրտն իմ ի յուղաւ փառ դաւանութենէ սրբոյ եկեղեցւոյն Հոռոմայ ոչ երբեք մեղկանայ:

Եւ հակադարձաբար՝ թէպէտ ըստ ամենայնի ստորարկեալ եմ և ստորարկանեմ զիս միշտ ի ներքոյ հնազանդութեան գահին Հոռոմայ, ըստ որում և Հայրն մեր սուրբն Քրիստոսիս Լուսաւորին ինձ օրինակ կայ, բայց այնու սէրն իմ և ջան աշխատանացս առ օգուտն ազգին իմոյ (թէ և վասն այսպիսեոյ հնազանդութեան քամահիցէ) ոչ երբեք թուլանայ: Եւ եթէ նաեւ վասն այսպիսեաց իմոց աստութեանց ի կեանս յայս յամենից մարդկանց և կամ յոմանց խոտիլ և առ ոչինչ համարիլ ինձ առաջի կայ, զայն եւս յօժարաբար ընդգրկեմ:

Հուսկ կը յայտնէ իր ուղղակի բաղ-
ձանքն և զիտումը՝ որ է իր ազգակիցնե-
րուն հոգեւոր բարին և յաւիտենական
փրկութիւնը.

«Բաղձամ և ըղձակերտեմ զայս միայն, զի
դուք օգտիցիք և զդեղս փրկարարս հոգւոց ձե-
րոց յայտմանէ սրբոյ մատենէ վերընդունիցիք
... և այնու զփրկութիւն հոգւոց ձերոց ապա-
հովս արասջիք».

Ճիշտ այն հոգւով և ուղղութեամբ որով
Լուսաւորիչ գործած էր, որով Սահակ և
Մեսրոպ Աստուածաշունչը տուած էին
Հայուն ձեռքը:

Նոյն այդ սրբազան նախնան է որ
իրեն անպայման վատահոլութիւն ներշնչել
կու տայ հանդէպ Ս. Գրքի անաղարտ պահ-
պանութեան և կը մերժէ ամէն յանդգնու-
թիւն որ կը ձգտի յախուռն սրբագրել՝
առանց լեզուական և ձեռագրի փաստերու:

Բանասիրական կերպով նկատելով Մխի-
թարայ գործը կամ գէթ սկսած փորձերը՝
կը խոստովանինք որ նա կանխած է դա-
րերը: Եւ ստուգիւ, նա լեզուական բաղա-
տական քննութեամբ կը տեսնէ թէ.

«Որ ինչ ի նոր Կտակարանի հանդիպեալ
տարբերութիւն ի մէջ մեր և յունաց կամ ա-
սորւոց, գրեթէ բնաւ ի գրչաց էին յառաջա-
ցեալք»:

Գիտելու է նախ, թէ ինչպէս Մխի-
թար յոյն և ասորի լեզուներու հիմնական
դերն է որ կը շեշտէ, դարու մը մէջ ուր
միայն ունիթոններու միակողմանի և ծուռ
մտայնութիւնը կը տիրէր, հայ լեզուն և
հայերէն Աստուածաշունչը լատիններէնի
վրայ և լատիններէնով ձեւել ու մեկնել:

Ապա Մխիթար, իբր արդիւնք իր կա-
տարած բաղդատական աշխատութեանց,
կ'ըսէ թէ անոր համար նուազ են դժուա-
րութիւնները մեր և յոյնին կամ ասորիին
միջեւ, վասն զի յունարէնը՝ որուն վրայէն
մեր նախնիք թարգմանեցին՝ ուղղակի բնա-
գիր էր, մինչ Հին Կտակարանը թէեւ յու-
նարէնէ թարգմանեցին, սակայն բնագիրն
երբայեցեբէն էր, որով երբայեցեբէնէ յու-
նարէն, ապա յունարէնէ հայերէն՝ բնական
էր որ իմաստները միութիւն ունենային:

Գործնական իր ուղղութիւնը բանասի-
րական տեսակէտով ալ աւելի զարմանա-
լի է. վասն զի նա մերժելով ամէն քամահաճ,
տգէտ և յանդուգն փորձ Ս. Գիրքը սրբ-
բագրելու, միայն լեզուագիտութեան և մեր
հին գրչագրաց հեղինակութեան կը դիմէ.
և որովհետեւ դժբախտաբար նա չունէր
առձեռն Աստուածաշունչի ձեռագիր, կ'օգ-
տուի հնագոյն Ճաշոցէ մը, որուն ընթեր-
ցաւածները բաղդատելով յոյն և ասորի
թարգմանութեանց հետ՝ ուղիղ կը գտնէ
և ըստ այնմ ալ կը սրբագրէ Ոսկանեան
սխալները՝ լուսանցքին վրայ:

Այդ առթիւ Մխիթար ինքն իրեն դէմ
կ'առարկէ իբրեւ հակառակորդի մը կողմէն.

«Եւ եթէ ասիցի յոմանց, թէ մինչ այսքան
յայտնիք էին սխալանքն գրչաց, ընդէր ի ներքս
ոչ եղեր զսրբագրութիւնս, զի ամենայն ոք միա-
մտաբար զուղիղն ընթեռնուցոյր»:

Կը պատասխանէ թէ չէ ըրած, նախ՝
որպէսզի յանդուգն չերելի. յետոյ, որպէս
զի սխալ չկարծուի տգէտներէն, քանի որ
լեզուագիտութիւն եւն. պակաս էին իր օրով:
Իսկ ամէնէն հիմնական պատճառն է.

«Թէպէտ ի եօթեանց լեզուաց թարգմանու-
թեանց տեսանելով գիտէի զայնս գոլ սխալանք
գրչաց, ԲԱՅՑ ՄԻՆՉ ՆԱԽԻ Ի ՄԵՐՈՑ ՀՆՈՑ ԳՐՉԱԳՐՈՑ
մատենից... զապացուցութիւն ինչ ոչ ունէի,
զուղղագրութիւն այնպիսեացն ոչ համարէի պատ-
շաճ դնել ի ներքս»:

Ահա Մխիթարայ կտակած ուղղութիւնը՝
որուն համեմատ 1805ին Զօհրապ կը հրա-
տարակէր բազմաթիւ հին հայ գրչագիր-
ներու հեղինակութեամբ՝ Ոսկեղաբու անա-
րատ լեզուով թագուհին Բարգմանուքեանց:

Քաջ Հրատարակչի տիտղոսին հետ բա-
նասիրի կարապետութիւնն ալ ուրեմն կը
վայելէ Մխիթար Աբրահօր, զանց ընելով
ակնարկել առաւելութիւնները իր ձեռնար-
կած հաւաքական — ձեռնարկ աշխատու-
թեան, որու գաղտնիքն ըմբռնելով էր որ
կրցան Մեր Սուրբ Թարգմանչաց պետերը
կերտել քիչ ժամանակի մէջ և յաւերժաց-
նել հսկայ մատենագրութիւն մը:

ԵՂ. ԲԱՐՍԵՂ. Զ.

“PAZMAVEB,”

Année XCIII 1843 - 1935

Septembre - Décembre 1935

*Numéro spécial, dédié aux SAINTS TRADUCTEURS ARMÉNIENS
SAHAK, MESROB ET LEURS DISCIPLES, à l'occasion de la célébration
du XVe centenaire (435-1935) de la version de la Ste. Bible en Arménien.*

Résumé des articles

**Le XVe centenaire de la version de la Bible
en Arménien.** Par la Réd. Pag. 289-291.

La Rédaction dans l'évocation du grand
événement exalte le rôle qu'a joué cette
version et son influence sur la vie religieuse,
nationale et culturelle de l'Arménie. Elle
rappelle l'universalité de cette fête célébrée
solennellement par les Arméniens de la dias-
pora, comme celles de Paris, à Notre Da-
me, - de Vienne, à St. Etienne, - de Venise,
à St. Marc, etc, et se propose de donner avec
les diverses études bibliques, des illustrations
d'enluminures des manuscrits arméniens de
la Bible du Xe jusqu' au XVIIe siècle.

**Le siècle d'or Arménien et la Version de
la Bible.** Par P. J. Torossian. Pag. 293-313.

L'Auteur parle des merveilles littéraires de
ce siècle, dont les créateurs sont les deux
grands figures de St. Isaac et St. Mesrob.
Il décrit la Jeunesse arménienne qui fré-
quente les centres illuminés du Ve siècle,
Edesse, Byzance, Athènes et Alexandrie.

Après avoir cité l'histoire critique sur
l'invention de l'Alphabet il parle de la Ière
traduction arménienne de la Bible sur la ver-
sion syriaque du Peschitto et ensuite la IIe faite
sur les LXX, version ou révision, à laquelle
ses perfections multiples ont valu le titre
incomparable de «*La Reine des traductions*».

Ensuite il examine les parts respectives
prises par St. Isaac, St. Mesrob et par cha-

cun de leurs premiers disciples dans la ver-
sion de la Bible. Il considère aussi dans le
grand mouvement littéraire la série des ou-
vrages de ces auteurs qui ont illustré si mer-
veilleusement la culture Arménienne et l'ont
portée à son plus haut degré de richesses
quant à la langue et de finesse quant au
goût et à la pensée. (Conférence donnée dans
le Collège Arménien S. - Moorat à Sèvres, à
l'occasion de la célébration du XVe Cente-
naire de la Version de la Bible).

La Bible et l'Arménie. Par P. Vartan Ha-
tsouni. Pag. 316-334.

L'Auteur, après avoir cité les différents
noms donnés à la Bible et relevé son im-
portance universelle, marque l'usage de la
Version grecque d'abord, et ensuite, de la
Syriaque, à défaut de l'Arménienne.

Mais ces langues étant inconnues aux Ar-
méniens, la Bible n'assurait pas leur progrès
spirituel et moral, de là l'idée de St. Mesrop
de traduire les Saintes Ecritures dans la lan-
gue nationale, pour le triomphe de la religion
du Christ.

C'est alors qu'il forme l'alphabet armé-
nien avec 21 lettres grecques et 17 de son
invention, et avec le concours de deux di-
sciples il traduit toute la Bible sur le texte
Syriaque.

Cette traduction ne satisfait pas le clergé
arménien: et alors le Patriarche St. Isaac,